

OD ISTOG AUTORA

O vukovima i senkama
Suze Svetog Nikole
Vetrovi zla
Peta žica

BRANISLAV
JANKOVIĆ

GVOZDENI OBLACI

NOVE HRONIKE JEVREMA UTVIĆA,
RASPOPA I ISTRAŽITELJA

■ Laguna ■

Copyright © 2019, Branislav Janković
Translation copyright © ovog izdanja 2019, LAGUNA



Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Svakom svoje ludilo: moje je bilo da verujem da sam normalan, opasno normalan.

Emil Sioran

Prolog
KRAĐA NEBA

Plutala je.

Njene lepe oči, krupne poput sirijskih badema, bile su široko otvorene. Kao da ih je strah zaledio i zauvek osudio da posmatraju ovaj svet – da ga brane ili osuđuju. Neko bi rekao da to nije bio pogled uplašen, već začuđen, a od čuda ne možemo ništa da tražimo, sem da probamo da ga, ako već nemamo vere, objasnimo. I taj pogled, prestravljen ili zbunjen, sada to više nije ni bitno, milovao je nacrtane paunove i rajске ptice na staklenoj džamli kupoli nad tim delom haremluka. Šareno cveće i morske palme, zarobljeni kistom umetnika. Iza njih se videlo nebo koje se pripremalo za borbu s olujom.

Crni gvozdeni oblaci krali su plavetnilo.

Ipak, a to baca sumnju na sve do sada rečeno, devojka je bila premlada da se uplaši, a prestara da se začudi.

Zenice su joj skrivale poslednje slike lomljivosti života što ga neki dženetom, a većina džehenemom naziva, ali nikoga nije bilo da se zagleda u njih, ili ih zaklopi – da ne lažu dušu da je još živa. To nisu bile lepe slike: šarene i svetle boje prevučene crnilom, lica ljudi na njima prelomljena i iskrivljena.

Lepa Ajtana, mesečina, otišla je sa zorom, kao što je i red na ovoj ravnoj ploči što ume da se nagne, pa zaklati ljude te im kolena klecnu, preskačući korak, ko kad srce sakrije otkucaj.

Obrve nije imala: voda je obrisala iscrtane linije, slične onima na dlanovima, što pokazuju sudbinu čoveka. Kratka linija života na njenom levom dlanu ličila je na mali ožiljak. Izgrebano mesto.

„Ali imala je duboku crtu sreće“, reći će onaj što ne zna da je sreća prevrtljiva i da se njena linija migolji poput zmije – čas se pruži, čas sklupča. I niko neće znati da mu odgovori, samo će slegnuti ramenima, podrugljivo se nasmejati, možda čak i uplašiti: pitanja o sreći znaju da ujedu nepažljivog čoveka.

Crna kosa joj je, poput Meduzine, lebdela na površini vode amama. Duge umršene vlasi ličile su na zmije ili bičeve matrapaza, kojima šibaju ili hvataju. Ponekad dave. Njene tanke ruke, sa bezbroj narukvica od slonovače i korala, nalik ostacima okova, bile su prekrivene modricama. Na belini tela delovale su poput tragova blata na svetlom ćilimu, ostavljenih brzim koracima nekog

bezbzirnog i u žurbi: čoveka u napadu ili bekstvu, jer jedino se tada ne gleda preko čega i koga se gazi.

Ironija smrti jača je i smešnija od ironije života. Smrt ima bolji smisao za humor – vreme među živima prepuno je tragičnih priča. Nema ništa čudnije od krhkosti nečeg tako moćnog kao što je život. Stakleni čelik tek. Stena od artije. Mladost devojke koja je plutala, obučena u žutu svilenu haljinu, prilepljenu za njeno telo kao čojana ćurubdija kojom će biti prekriven njen tabut, vratila se bogu – dobrom ili okrutnom, milostivom ili željnom krvi, njoj je bilo svejedno. Svi su oni u smrti isti. Jedino ih u životu razlikujemo i svojatamo. Psujemo ili zahvaljujemo, prinosimo žrtve ili ubijamo zaboravom. Ali ovo nije priča o njima, iako oni gundaju i traže da se barem spomenu.

Ajtana je bila ugušena.

Iz usta joj je virila pregršt izgužvanih stranica knjige hadiša – ubijena je Muhamedovim mudrostima. Možda je u svojim poslednjim trenucima pomislila kako razmišljanja o životu i ljubavi mogu biti tako strašna, a knjige opasne. I da pamet može biti smrtonosnija od gluposti. Na jednoj od stranica, koja je nemarno ležala preko njenih lepih, sada bledih usana, kao da je ubica baš tu zastao, potražio predah, ili se jednostavno zamislio nad učinjenim, pisalo je:

Ljudi su stradali kad god su bili potčinjeni ženama.

A onda se začuo vrisak i ustalasio površinu vode, terajući telo mrtve devojke da zaplovi. U daljini se oglašio grom i prva kap kiše udarila je o džamli kupolu.

Rajska ptica, naslikana na staklu, raširi krila i polete, ali paun ostade na zemlji.

Zekerija-paša, jedan od zapovednika Niša, naglo probuđen, otvori oči. A onda ih jako stisnu, prisećajući se detinjstva.

Nije tako zamišljao kraj.

Knjiga prva

Ubistva u haremu

Uzun Hajdar-ago,

Znaš i sam koliko te mrzim, te ovo pisanije tera moje velikodušno srce da brže kuca, ali ne od rado sti i ushićenja, već od mržnje i besa. Daće dobri Alah da ti dođem na dženazu i popišam se na tvoj grob. Halaliti ti neću, već prokleti da oživiš u grobu i tako sačekaš kijamet-dan ili kaurski Strašni sud, šta ti po volji. Ti, brate, jednostavno nisi rođen kao Turčin, i to je jedna od stvari zbog koje ću te uvek prezirati, koliko god tvoji podvizi oduševljavali Portu u Stambolu i izazivali usklike tebi sličnih – hajvana i jaramaza. Munafik si, licemer što ne prihvati srcem novu veru. Klanjaš se ka Meki, ako se uopšte i klanjaš, a u duši se krstiš sa tri prsta.

Druga stvar... Ja da ti oprostim ono, a ti znaš na šta mislim ali neću to da pominjem jer bi mi ruka zadrhtala a oči zasuzile, nikada neću. I u džehenu mu, koji nas bezbeli čeka, nećeš dobiti moj oproštaj.

Uzun Hajdar-ago... govno jedno janjičarsko, uspeo si da nateráš jednog pašu, prijatelja sultana i vezira, da te moli za pomoć. Takav mi je kšmet, reče mi moj zvezdočatac, a ja ga nabih na kolac,

za nauk sledećem proroku, neka mi oprostí Muha-med. Eno ga ispred kapije, polako umire i kune kao kaurške majke. A znaš li koga proklinje, ago? Tebe, ne mene. Krklja on, onako nataknut (Muralem se zove, da znaš ako ti pohodi snove):

– Mrtav bio, Uzun-ago... mrtav bio, sunca ne video, sivi vuci kosti ti razvlačili, a aveti noći pokidale.

Eto, tako te kune, a ja ga slušam, pa sve tapšem dlanovima i klikćem ko sokol od radosti dok ga gledam kako umire. Ne zbog njegove smrti, već zbog reči upućene nekome ko će ti isporučiti račun za sve što si mi našao učinio, jer kletve onoga koji je na samrti uvek našu put da budu uslišene.

Da okrenem sad na temu zbog koje sam rešio da pljunem sebi u lice i napišem ti pismo. Na kaurskom, mrskom mi jeziku. A za to što si mi prošlo, napisano na turskom, vratio, šaljući mi aber da ne znaš turski, za to ću umirućem Muralemu došapnuti još nekoliko kletvi. Da ih navali na tvoja leđa. Meni je, Uzun Hajdar-ago, nečoveku i pseto, potreban onaj kaurski raspop Jevrem Utvić. Ne sumnjam da ga znaš, jer kako mi uhode rekoše, ti si ga sakrio posle Niške bune, kada mi je pobio pola garnizona i upalio dve džamije. Verujem da vesti o tvom skrivanju ustanika i hajduka još nisu došle do Stambola, ali moji golubovi su brzi i visoko lete, te će oni što nas postaviše na ova mesta, da slavimo i branimo carstvo i sultana, biti obavešteni o tome.

Osim ako mi ne pošalješ toga deliju. Zbog čega... to ne mogu da ti kažem. Mogu, ali neću. Obećavam mu oprostaj, čak i nagradu, jer veliki me srklet mori. Veći nego što si ti.

Crko dabogda i šalji mi tog hajduka, da moji vetar-golubovi ne krenu put Turske, jer pala mi je teška muka na srce.

Zekerija-paša, zapovednik Niša

Dragi i premili, Zekerija-pašo, ponosu svoje Anadolije i miljeniče pesnika,

Obradovaše me tvoja slova ko da mi sam sultan piše, pa me, Alah dao zdravlja i njemu i tebi, hvali i šalje pozdrave. Ko da mi je berat, carski ukaz poslao.

Molim se da sećanja na junaštva tvoja nikada ne padnu u zaborav što nagrize svaki kamen, a kamoli neće pamćenje, trošno i krhko. Ne plaše mene proklinjanja umirućih, već živih – duže traju. Kada bi kletve umirućih nalazile put, ti, dragi moj pašo, ne bi ovoliko poživeo, vazda zdrav i veseo bio. Moj predlog ti je da skратиš muke tom nesrećniku, jer šejtan i ja imamo neke druge dogovore, te se ne nadaj da ćeš brzo videti moj grob i seiriti se nad njim. I ne pljeskaj toliko rukama, jer star si i prestar, pašo, pa bi prste mogao da polomiš, te čijim bi se pismima radovao i željno ih iščekivao? Niko mi više ne piše, pa me to rastuži i sneveseli.

Nego da ti ispričam nešto kada sam već dobio priliku da me saslušаш, a moraš, hoćeš-nećeš. Prošle godine sam u lovu naišao na mlade sokolove. Pištali su, ispali iz gnezda, pa me podsetiše na mene, te ja oterah karamane i dadoh ih slugama da ih čuvaju. Pa, vidiš, dragi moj pašo, zavoleše me te sive ptice, kao što i ja, više silom nego milom, zavoleh moju novu veru i gospodare što nisu govorili jezikom kojim me je majka uspavljivala. A što ti ja pominjem ovo? Tvoji golubovi moraju preleteti preko mog Leskovca, a naučio sam svoje tice da samo golubijeg mesa jedu, te ti zato ne troši ni reči ni beloga perja, dragi pašo.

Jevrem Utvić, kažeš.

Mnogo tražiš od mene, lave Male Azije i Jordana. Taj raspop ti je kao duh, u šta si se i sam uverio jureći ga po Nišu, i besio popove misleći da je on. Ne valja ubijati božje ljude makar taj njihov bog i ne postojao. Vera je to, dobri pašo, a ljudi zbog vere svašta znaju da urade. Niti sam ga ja krio, niti znam gde se nalazi, ali raspitaću se, sve zarad tvog i mog prijateljstva što godinama odoleva vetrovima zla. Ne obećavam ništa. Mlad je, ko zna gde ga je bujna snaga odvela. Taj hajvan pod miškom belaj nosi.

*Tvoj uvek odani sluga Uzun Hajdar-aga,
zapovednik Leskovca*

I samo još nešto – to zbog čega me mrziš moralo je da se desi. Stvarno ti je takav kšmet. A ti još jednom vidi ko je zbog toga kriv... ti, ja, ona ili sam Alah, pogana mi usta janjičarska. Srce da zaboravi ne može. Pusto bilo.

Prvo poglavlje

Ruža boje krvi, tog jutra nežnom rukom otkinuta iz bašte, krasila je nevestinu crnu kosu sakupljenu u punđu. Devojka je pućila male rumene usne, tek za nijansu bleđe od cveta, što su jedva čekale noć da prvi put budu ljubljene. Drhtala je od straha, ali taj strah bio je početak njene sreće. Babe bi je, kako bi koja prošla pored nje, zapljuvale protiv uroka i ljubile svojim staračkim uspucalim usnama, možda pomišljajući da će njena mladost i lepota nekim čudom preći na njih. Treptala je dugim trepavicama i čvrsto držala za ruku svog mladoženju, kao da će joj ga neko oteti. Dukati su joj krasili jedre grudi, sputane prslukom.

„Uh, ubavinjo!“, vikale su tetke i strine mašući rukama u osobenom plesu, svojstvenom rusalkama i transu vlaških šojmanki, terajući zle i zavidne oči, jer nema svadbe u Srba da barem jedna zlobna ruka ne dodirne devojački venac, zavideći joj na sreći i veselju. „Dabogda dušmani oslepeli. Pu-pu-pu!“

Mladoženja, visok i mršav poput topole, imao je izraz lica kao u kadije ili plemića – ozbiljan i strog. Samo bi mu se levi brk ponekad trznuo a usne na tren raširile u osmeh kada bi pogledao devojkju pored sebe. Da mu je njen otac nije dao, ukrao bi je. I pobio pola sela.

Ispred hrama, mnogo puta paljenom i rušenom, pa opet podizanom, koliko zbog ljubavi prema Bogu, toliko i iz inata prema Turcima, čekao ih je Jevrem Utvić. Visok i širokih ramena, zaklanjao je pogled na unutrašnjost bogomolje. Bio je gologlav, a smeđa mu je kosa bila vezana u rep. Plave oči smešile su se i posmatrale ljude. Gladio je retku bradu na uskom licu.

To što ga je crkva raščinila nije mu smetalo da obavi sveti čin venčanja. Poslednji pop u ovim krajevima ubijen je pre nekoliko meseci, te su seljani zvali Jevrema, iako je glas o njegovom raspopništvu došao i u neoslobođene krajeve Srbije. Žbirovi Trifuna Stojkovića nisu propuštali da mu napakoste gde god su mogli. Zato je nekoliko njihovih glava u bisagama trgovaca otišlo za Beograd, kao poklon zameniku ministra unutrašnjih dela.

Ljudima je bilo svejedno:

„Pop ili raspop, nama isto. Ume da otpeva to što treba. Naše je da plaćemo ili se veselimo.“

I Jevrem je pojao kao nikada ranije, a bes zbog raščinjenja nikako se nije stišavao, pa kao da je dodavao snagu njegovom grlu. Pripadao je narodu u kome se inat dobija rođenjem, poput lepote ili grbe. Bio je poklon sudbine, željen ili ne. Beleg.

Crkva je bila puna ljudi koji su čekali da venčanje počne kad se ispred hrama začu komešanje, topot konja i vika. Jauci su presekli nedeljno jutro, i odjednom, u božju kuću upade čovek krvavog lica.

„Turci!“, viknu i pade.

Žene su počele da vrište i plaču, muškarci su istrčali napolje. Prednjačio je Jevrem Utvić. Izvadio je nož iz rukava mantije. Sečivo je bilo crno – krv se nikada ne spere dobro, a on se navikao na taj bodež, te nije hteo da ga menja.

Dva besna turska konjanika smejala su se i korbačima šibala sirotinju i prosjake. Krvavih lica i glava, nesrećnici su bauljali po dvorištu, pokušavajući da pobegnu pred napadačima. Deca su plakala, držeći se za suknje svojih majki. Oči su im u strahu bile ogromne. Suze još veće.

„Gde je Jevrem Utvić?“, vikale su Osmanlije, moćne u svom zlu i sili. „Gde je, majku vam kaursku?“

„Tu je“, odgovorio im je raspop i zavitlao nož u jednog od nezvanih gostiju. Sečivo je probilo čovekovo levo oko i zaustavilo mu se duboko u mozgu. Umesto da padne, mrtvi Turčin je samo spustio glavu, kao da spava. Konj pod njim se umirio. Drugi Osmanlija je bacio korbač i izvukao sablju. Spremao se da jurne na srpskog popa.

„Hamdija. Jelda?“, upitao je Jevrem. „Kopile iz Priezrena.“

Turčin nije znao šta da radi – očigledno je imao drugi zadatak, a on nije podrazumevao ubijanje čoveka kojeg je tražio. Shvatio je da krupni pop nije neko ko

bi ustuknuo pred napadom – oči su mu sijale ludačkim sjajem i smeškao se, kao da ga je čikao da krene na njega. Konj se, jako njišteći, okretao u mestu, trpeći bes jahača. Onda, kao da se ništa nije ni desilo, Osmanlija ga umiri, glasno se nasmeja i vrati sablju za pojas.

„Taj sam, kaurine. Ne znam odakle znaš moje ime i da mi je majka bila kurva – mora da ti je sam šejtan došapnuo. Imam aber za tebe. Pozdravlja te Uzun Hajdar-aga i traži da dođeš u Leskovac. A ovog mrtvog Turčina platiće celo selo. Goreće i kuće i crkva, videće se vatra do neba. A nevestu ću...“

Nije stigao da dovrši rečenicu – pao je s konja ubijen kuršumom iz mladoženjine kubure.

„Zakopajte ih što dublje“, rekao je Jevrem prosjacima i bacio im nekoliko turskih groša. „Da ih ni gladni kurjaci ne iskopaju. Svatovi! Da završimo venčanje Mirke i Vlastimira.“

Nije hteo da pođe u selo. Zvali su ga i kumili.

„Neka, ostaću malo da se popričam sa Bogom“, rekao im je, krsteći se više reda radi – da ih uveri u svoju pobožnost i tvrdnu veru. A sam je bio negde zaturio Svevišnjeg, pa nikako da ga nađe. Preturao je po svojoj duši, jurio po molitvama, tražio u snovima. Ali znao je da je Otac ljudima potreban, i delio ga je kada god je i gde mogao. To što nije sa njim, ne znači da nije sa drugima. „Terajte vi samo. Neka se slavi. Vidite da su i Turci došli da vam čestitaju. Obeliše obraz Osmanlije.“

„Bog je i sutra tu“, reče mu jedan od seljana, prišavši mu. „A možda mi nećemo biti, pa bismo, pope... raspo-
pe... šta god da si, voleli da svratiš. Na čast i veselje. Da
trupamo uz diple i frule. Sa Bogom ću se ionako družiti
celu večnost, kad umrem.“

Jevrem je odmahivao glavom.

„Uživaj u svojoj sreći, Krstivoje, i srećno ti veselje i
snajka.“

„Koliko sam dužan?“, upitao je seljak hvatajući se za
siromašnu vrećicu s parama, nalik mršavoj kobili, saragi
kojoj se sva rebra vide, bez zuba i nejakih nogu, što se
ne sme poterati u kas niti upregnuti u dolap.

Odbio je ponuđeni novac. Uhvatio je Krstivoja za
ruku pre nego što je ovaj počeo da izvlači to malo blaga
što je ostavio za popa.

„Meni Bog dade znanje da ga delim, ne da ga naplaću-
jem. Umem ja i da kopam i da podmetnem leđa, gladan
ostati neću. Šta bih ja s parama? Da pravim palate i
dvorove? I kada ih imam, samo mi smetaju, pritisnu mi
dušu kao da sam ih ukrao. Sveštenik sam, nisam trgovac.
Ne mogu da uzmem, ne smem. Bolje ovako, Krsto.“

„Neka tvoja braća trguju Bogom, i to dobro naplaću-
ju“, pomalo stidljivo i sa strahom reče Krstivoje, plašeći
se da će neko da ga čuje i optuži za jeres i huljenje. „Kao
da je milost Svevišnjeg njihova dedovina.“

„I njih čeka Strašni sud, ne samo običnog čoveka“,
reče Jevrem, a ni sam nije bio siguran u to što je rekao.
„Odgovaraće za svaki greh.“

„Hvala ti, Jevreme“, reče čovek i saže se da poljubi raspopu ruku. Jevrem je naglo povuče, skoro uplašeno. Sakri je iza leđa i zamalo obrisa, kao da je prljava.

„Pusti, Krstivoje. Nije ova desnica za ljubljenje.“

Previše je krvi i mirisa žena na njoj – pomislio je. Beše ga sramota. Ako Bog određuje veličinu grehova, njegove noge tu težinu neće izdržati.

Kada su i poslednji svatovi i prosjaci napustili crkveno dvorište, Jevrem uđe u hram. Sa zidova su ga gledali oslikani sveci. Odnekud je izvadio parče tkanine i prebrisao nož umazan krvlju. Onda je pogledao u freske.

„Šta me gledate?“, pitao je, a hladni zidovi odjeknuše od njegovog glasa. Odbijao se o nacrtane svetitelje. „Mnogi od vas nose mač ili koplje. Ne ličite na ljude koji su okrenuli i drugi obraz. Neće vera da se održi samo molitvama i saginjanjem glave. Ponekad mora da se okrvave ruke. Verujem da vi to odlično znate. E, onda me ne gledajte tako, jer nemate pravo da mi išta zamerite. Za druge grehe vi niste nadležni. To ćemo Bog i ja. Ako se ikad pojavi.“

Upalio je kandilo i mali plamen napravi senku, te mu jedna polovina lica zaliči na noć, a plavo oko na pun, modri mesec. Uštap, onaj što privlači pse i vukodlake.

Jevrem Utvić, raspop, bivši Obrenovićev žbir i ubica, glasnogovornik mrtvih, sakri sečivo u mantiju i bacivši pletenu torbu sa hranom na rame, prekrsti se i širom otvori vrata na crkvi. Nije se plašio da će iko išta ukrasti iz nje – sem oslikanih zidova i nekoliko ikona, unutra ničega nije ni bilo.

„Sveti Nikola!“, viknuo je, okrenuvši se da je još jednom pogleda. „Čuvaj Studenac dok se ne vratim.“

Kada je krenuo na put, jedino su ga oblaci pratili, jer sunce za Jevremom nikada nije išlo.

Oblaci teški kao gvožđe.